

PEDAGOGIK TEXNOLOGIYA KONSEPSIYASINING RIVOJLANISH TARIXI

Arslon Kamilovich Nafasov

Chirchiq davlat pedagogika universiteti katta o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Mamlakatimiz istiqloli sharofati tufayli barcha fan sohalarini rivojlangan davlatlarda to'plangan tajribalar asosida tahlil qilish va yanada o'rganish hamda xayotimizga tatbiq etish davri keldi. XX asr 30-yillarda "pedagogik texnika" tushunchasi maxsus adabiyotlarda paydo bo'ldi va u o'quv mashg'ulotlarini aniq va samarali tashkil etishga yo'naltirilgan usul va vositalar yig'indisi sifatida qaraldi. Shuningdek, bu davrda PT deb o'quv va laboratoriya jihozlari bilan muomala qilishni uddalash, ko'rgazmali qurollardan foydalanish tushunildi.

Kalit so'zlar: Pedagogik texnika, pedagogik texnologiya, ko'rgazmali qurollar, o'quv-tarbiyaviy jarayon, ustuvor metodlar, bilish faoliyati, ruhiy rivojlantirish.

ABSTRACT

After gaining independence of our country, the time has come to analyze and further study all areas of science based on the experience gained in developed countries and apply them to our lives. In the 30s of the 20th century, the concept of "pedagogical technique" appeared in special literature, and it was considered as a set of methods and tools aimed at the accurate and effective organization of educational activities. Also, in this period, PT was understood to be able to deal with educational and laboratory equipment, use of visual aids.

Keywords: pedagogical technique, pedagogical technology, visual aids, educational process, priority methods, cognitive activity, mental development.

KIRISH

Bugun mamlakatimiz istiqloli sharofati tufayli barcha fan sohalarini rivojlangan davlatlarda to'plangan tajribalar asosida tahlil qilish va yanada o'rganish va xayotimizga tatbiq etish davri keldi. Milliy dasturda ta'kidlanganideq yaqin kelajakda "kadrlar tayyorlash sohasidagi hamkorlikning xalqaro huquqiy bazasi yaratiladi, xalqaro hamkorlikning ustuvor yo'nalishlari ro'yobga chiqariladi, xalqaro ta'lim tizimlari rivojlantiriladi".



Bu faslda biz pedagogik texnologiya nazariyasining vujudga kelishi va rivojlanishi tarixiga nazar tashlaymiz.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

XX asr 30-yillarda "pedagogik texnika" tushunchasi maxsus adabiyotlarda paydo bo'ldi va u o'quv mashg'ulotlarini aniq va samarali tashkil etishga yo'naltirilgan usul va vositalar yig'indisi sifatida qaraldi. Shuningdek, bu davrda PT deb o'quv va laboratoriya jihozlari bilan muomala qilishni uddalash, ko'rgazmali qurollardan foydalanish tushunildi.

40-50-yillarda o'quv jarayoniga o'qitishning texnik vositalarini joriy etish davri boshlandi. Ayniqsa kino, radio, nazorat vositalari, ulardan foydalanish metodikasi PTga tenglashtirildi.

60-yillarning o'rtalarida bu tushuncha mazmuni chet el pedagogik nashrlarda keng muxokamaga tortildi. 1961 yildan boshlab AqShda "Pedagogik texnologiya" (Educational Technology), 1964 yildan Angliyada "Pedagogik texnologiya va dasturli ta'lim" (Technology and programmed Learning), Yaponiyada esa 1965 yildan "Pedagogik texnologiya" (Educational Technology) jurnallari chop etila boshlandi. 1971 yilda xuddi shu nomli jurnal Italiyada chiqarila boshlandi. (20-betdagi chizmaga qaralsin)

PT muammosining o'ta dolzarbligi hisobga olinib, uning ilmiy asoslarini tadqiq qilish maqsadida maxsus korxonalar tuzildi. Misol uchun, 1967 yilda Angliyada pedagogik texnologiya Milliy Kengashi (National council for Educational Technology) tashkil etildi va 1970 yiddan boshlab "Pedagogik texnologiya jurnali" (Journal of Educational Technology) chiqa boshladi. AqShning qator universitetlari va ilmiy markazlarida ham PT muammolariga jiddiy e'tibor berildi. 1971 yilda maxsus "Kommunikatsiya va texnologiya Assotsiatsiya"si (Association for Educational Communications and Technology) faoliyat ko'rsata boshladi. Hozirgi kunda bu tashkilotning barcha shtatlarda va Kanadada 50 dan ziyod filiallari ishlab turibdi.

Yaponiyada PT muammolari bilan to'rtta ilmiy jamiyat shug'ullanmoqda, faol harakatdagi pedagogik texnologiya Markaziy Kengashining 22 ta davlat universitetlarida markazlari mavjud. Har uch oyda yapon tilida chiqadigan "Pedagogik texnologiya sohasidagi tadqiqotlar" (Educational Technology Research) jurnallarida yirik olimlarning ilmiy ishlari o'z o'rnini topmoqda. Yaqinda Umumiyapon pedagogik texnologiya Markaziy Kengashi (The Japanese Council of Technology Centers) tuzilib, bu sohada xalqaro aloqalar o'rganish ishlari bilan mashhur.

Didaktikaning bu yoʻnalishiga eʼtibor nixoyatda oshib borishini 70-yillarda oʻtkazilgan qator xalqaro konferensiyalar tasdiqlaydi. Shunday xalqaro konferensiyalar 1966 yildan boshlab har yili bahorda Angliyada oʻtkazilib kelinadi va anjuman materiallari "Pedagogik texnologiya jihatlari" (Aspects of Educational Technology) nomida nashr qilinadi.

Shu kabi maʼlumotlarni keltirishni gʻarb davlatlari misolida yana ham davom ettirish mumkin, biroq chizma bunga ehtiyoj qoldirmaydi. Yuqoridagilarning oʻzidayoq PT pedagogika nazariyasi va amaliyoti sohasidagi alohida xodisa sifatida diqqat markazda turganligini, 60-yillardan boshlab chet ellarda yangi yoʻnalish sifatida shakllanganligini taʼkidlab turibdi. Tahlillarning koʻrsatishicha, bu davrda PT ikki yoʻnalishda muxokama qilindi va rivojlantirildi: birinchisi-oʻquv jarayoniga texnik vositalarini qoʻllash bilan bogʻlik boʻlsa (shu jumladan dasturli taʼlimning texnik vositalari), ikkinchisi - oʻqitish texnologiyasi masalalarini, yaʼni oʻquv materiallarni tahlil qilishdan tortib taʼlim jarayonini turlicha nashrli va texnik vositalardan jamuljam foydalangan holda tizimli tashkil etishga qadar boʻlgan keng doiradagi muammolarni qamrab oladi.

Shu yerda birinchi konferensiya materiallari (1966 yil) toʻplanning kirish maqolasida yozilgan juda muhim dalilni keltirish oʻrinlidir: "ikki tushuncha-"pedagogika" va "texnologiya"larni qoʻshish mantiqi tortishuvlarga sabab boʻlayapti. Chunki "texnologiya" soʻzi sinf xonasiga texnikani kiritish va "dehumanizatsiya" (insonparvarlikdan voz kechish) gʻoyasi bilan tavsiflanishi pedagogik kasb vakillarini choʻchitishi mumkin". Albatta, bu fikr maʼlum darajada toʻgʻri boʻlishi mumkin. Biroq texnokratik fikrlash (texnikaning inson va uning qadriyatlarini ustidan ustunligi) fanda qoralanadi yoki inson xech qachon "temir mashina"ga tobe boʻlmaydi, balki uni oʻz akl-zakovati bilan yaratadi va boshqaradi. Bu muammoning psixologik jihatlari boʻlib kam oʻrganilgan soha.

70-yillarning boshiga kelib oʻquv jihozlarining turli hillarini va oʻqitishning predmetli vositalarini loyihalash va ishlab chiqarishni yoʻlga qoʻyish zaruriy shartlardan biriga aylandi, ularsiz ilgʻor metodika va oʻqitish shakllari samarasiz boʻlishi, taʼlim sifatiga erishib boʻlmashligi anglab yetildi. Shu boisdan sobiq sotsialistik lagerdagi davlatlarda ham bu sohada maʼlum xajmdagi ishlar amalga oshirildi. Jumladan, 1965 yilda sobiq SSSR Pedagogika Fanlari Akademiyasida "Oʻquv jihozlari va oʻqitishning texnik vositalari" ilmiy tekshirish instituti tashkil etildi va hozir ham Rossiya taʼlim akademiyasi instituti sifatida faoliyat koʻrsatayapti. 1973 yilda Vengriyada "Oʻqitish texnologiyasi Davlat Markazi" bevosita YUNESKO tashabbusi va dasturi asosida tashkil etildi va uning asosiy vazifasi oʻqitish texnologiyasining yangi qirralarini

kashf etish, mutaxassislar tayyorlash tizimini takomillashtirish bo'yicha ilmiy tadqiqot-larni rivojlantirish kabi masalalardan iborat bo'ldi.

YUNESKO insonparvar va tarakkiyparvar tashkilot sifatida xalqaro muammolarni o'rganish bilan muntazam shug'ullanib kelmoqda. 1971 yilda YUNESKO sobiq bosh direktori Rene Mais Fransiya Bosh vaziri Edgardo Foraga murojaat qilib maxsus guruhga rahbarlik qilishni, tezkor o'zgarishlar ro'y berayotgan bir sharoitda jahon ta'limi oldiga qo'yilgan maqsadni va uni amalga oshirish uchun aqliy va moddiy vositalar miqdorini belgilab berishni iltimos qildi.

Shunday qilib, 1972 yilning kech kuzida Buyuk Britaniya va Fransiya kitob do'konlarida "Yashash uchun o'qish. Dunyo tarbiyasi bugun va ertaga" (Learning to be The world of education today and tomorrow) kitobi paydo bo'ldi. Bu vokeaga roppa-rosa 35 yil vaqt o'tgan bo'lsa-da, ma'ruzaning asosiy g'oyalarini eslash foydadan xoli bo'lmaydi. Boz ustiga bu kitob boshqalari kabi mamlakatimiz keng auditoriyasiga kirib kelmadi, kutubxonalarimiz boyligiga aylanmagan.

Komissiya tomonidan jahon ta'limining joriy holati tahlil qilinib asosiy yo'nalishlari belgilandi. Komissiya milliy Konsepsiya, shuningdek maorif va tarbiyani rivojlantirish strategiyasini ishlab chiqish uchun o'z tavsiyalarini ifoda etdi. Bu konsepsiyaning bosh g'oyasi: inson butun xayoti davomida tiklanish holatida bo'ladi, demak u o'z potensialini faqat uzluksiz ta'lim jarayonidagina amalga oshiradi-doimo yangiliklarni bilishga va mavjud tajribalarini faollashtirishga intiladi. Shu boisdan ma'lumotlilik faqat ma'lum xajmdagi bilimlarni uzatish bilan bog'liq holda emas, inson o'z hayoti davomida tiklanish jarayonining mantiqini aniqlaydigan omil sifatida tushunish kerak. Eng asosiysi, Edgardo Fora tomonidan "zamonaviy texnologiya ta'limni modernizatsiyalashda harakatlanuvchi kuch" ekanligi qayd etildi.

Bu davrda ta'lim tizimidagi o'zgarishlar turli mamlakatlarda turlicha kechdi: ba'zi birlari amaliyotdagi mavjud ta'limni takomillashtirishni afzal ko'rsalar, boshqalari o'z oldilariga hozirgi ta'lim tizimini yangisiga almashtirishni maqsad qilib qo'ydi. Nihoyat, uchinchilari esa jamiyatni o'zgartirmasdan turib ta'lim tizimini isloh qilish mumkin emasligini, vaqtni boy bermasdan yoshlar bilan olib boriladigan ta'lim-tarbiyaviy ishlarning yangi tizimini yaratishga kirishish kerakligini e'tirof etadilar.

Bugun O'zbekistan demokratik huquqiy davlat va adolatli fuqarolik jamiyati qurish yo'lidan izchil borayotganligi uchun kadrlar tayyorlash tizimi tubdan isloh qilindi, davlat ijtimoiy siyosatida shaxs manfaati va ta'lim ustuvorligi qaror topdi. O'quv-tarbiyaviy jarayonni ilg'or pedagogik texnologiyalar bilan ta'minlash zarurati ham Kadrlar

tayyorlash milliy dasturini ro'yobga chiqarish shartlaridan biridir. Shu sabab biz bu pedagogik fenomenning paydo bo'lishi va rivojlanish jarayonini o'rganishga tarixiy yondashmoldamiz.

1977 yilda Budapeshtda o'tkazilgan o'qitish texnologiyasi bo'yicha Xalqaro semenarda ta'limni texnologiyalashtirish jarayoni bilan bog'lik omillar rus olimi S.G.Shapovalenko tomonidan quyidagicha belgilandi: texnikani bilish va mukammal egallash; audiovizual fondi bilan tanish bo'lish; texnik vositalardan foydalanish metodikasini egallash.

Biroq bu fikrning bir yoqlamaligi yaqqol ko'zga tashlanadi. Undan farqli o'laroq g'oyalar shu seminar ishtirokchilari tomonidan aytiladi. Misol uchun, venger olimi L.Salai o'qitish texnologiyasi doirasini bir muncha kengaytirishga urinadi: rejalashtirish, maqsad tahlili, o'quv tarbiyaviy jarayonni ilmiy asosda tashkil etish, maqsad va mazmunga mos keladigan metodlar, vositalar va materiallarni tanlash bevosita PTni loyihalashdagi o'qituvchi faoliyatiga xosligini ta'kidlaydi. Shunga yaqin fikrlar, ya'ni o'qitish texnologiyasi o'zida yordamchi vosita va yangi tizimni qamrab olgan holda o'quv jarayonini rivojlantirishga, uning tashkiliy shakllarini, metodlarini, mazmunini o'zgartirgan holda o'qituvchi va o'quvchilarning pedagogik tafakkurlashiga ta'sir ko'rsatishi J.Seller tomonidan ta'kidlandi. Bu ma'lumotlar shundan dalolat beradiki, 70-yillar oxiriga kelib chet ellarda texnika rivoji va ta'limni kompyuterlash darajasiga bog'lik holda PTning ikkita jihatlari alohida ajratilib ko'rsatilgan va tadqiq qilingan: 1) o'quv jarayoniga texnik vositalarni joriy etish; 2) amaliy masalalar yechimini topishda bilimlar tizimidan foydalanish. Misol uchun, Yaponiyada bu davrda olib borilgan tadqiqotlar o'quv jarayonini texnologiyalashtirishning birinchi yo'nalishi, ya'ni ta'limning yangi texnik vositalarini yaratish va o'quv jarayoniga qo'llash bilan bevosita bog'lik bo'lgan (Noshinisono Harou, Educational Technology in Japan, Audio shal Instinction, November, 1979).

Bunday holat boshqa kator davlatlar uchun ham harakterli bo'lib, PTning ikkinchi yo'nalishi-nazariy-didaktik jihatlari 80-yillarning boshida AqSH va Angliyada tadqiqot obyektiga aylandi. Chunki "texnologiya" so'zi keng ma'noda nazariy bilimlarni amaliyot maqsadiga ko'chirish, bu ko'chirishning aniq yo'llarini ishlab chiqish zarurati e'tirof etildi.

Shunday qilib, 80-yillarda PTning mohiyatini oydinlashtirishga bo'lgan urinishlar yanada davom ettirildi. Bu soha Rossiyalik pedagog olimlarning diqqatini ham jalb eta boshladi. PTning rivojlanish tarixi T.A.Ilinaning ilmiy maqolalarida burjua didaktikasining yo'nalishi sifatida talqin etilsada, u birinchilar qatorida o'z hamkasblarini bu muammo bilan shug'ullanishga da'vat etadi va chet el maktablari va



pedagogikasida bu sohadagi yangi va qiziqarli nashrlarning barchasini kuzatish foydali ekanligini alohida ta'kidlaydi. Shu boisdan 80-yillarning oxiri, 90-yillarda PTning nazariy va amaliy jihatlarini tadqiq qilish Rossiyada keng yo'lga qo'yildi. Akademik V.P. Bepalkoning 1989 yilda nashr etilgan "Slagayemne pedagogicheskoy texnologii" (5) kitobi bu sohadagi yirik tadqiqotlarning natijasi hisoblanadi. O'rni kelganda ta'kidlash joizki, 80-yillardayoq Vladimir Pavlovich tomonidan PTning ilmiy maktabi yaratilgan edi va kitob muallifi ham shu dargohda tahsil olganligini alohida faxr bilan tilga oladi: Ustoz g'oyasi: "PT-amaliyotga joriy etiladigan ma'lum pedagogik tizim loyihasidir". Bugungi kunda ana shu konsepsiya pedagogik hamjamiyat tomonidan tan olindi va olimlar tomonidan ta'limiy texnologiyalarni loyihalash va rivojlantirishda foydalanib kelinmoqda. Fikrimizning dalili sifatida "Pedagogika" jurnalida chop etilayotgan qator maqolalarni keltirish mumkin [14; 16; 29].

Xo'sh, PT mamlakatimiz ta'lim tizimida, qolaversa, pedagogik nashrlarda ilmiy tushuncha tarzda qachon paydo bo'ldi? Shubhasiz, yangi soha 1997 yilda Kadrlar tayyorlash milliy dasturida dolzarb tadqiqot obyekti darajasiga ko'tarildi va ijtimoiy buyurtma sifatida yuzaga qalqib chiqdi. Shu bilan birgalikda mustaqillikning dastlabki yillaridayoq bu muammoga qo'l urildi, aniqrog'i 1993 yilda "Xalq ta'limi" jurnalida chop etilgan maqolada birinchi marta PT tushunchasi mohiyati, uning ta'rifi va ma'lum pedagogik tizim doirasidagi talqini yoritildi [20].

XULOSA

Bugun esa PT mavzusi bo'yicha mamlakatimizda nazariy va amaliy konferensiyalarni uyushtirish, vaqtli matbuotlarda maqolalarning tez-tez ko'zga tashlanib turishi ijtimoiy voqelikka aylanib borayotganligi quvonchlidir. 1997 yil may oyida Samarqand Davlat universitetida o'tkazilgan "Oliy ta'limning hozirgi dolzarb muammolari" Oliy o'quv yurtlararo ilmiy-metodik konferensiyaning yalpi yig'ilishida "Pedagogik texnologiya: konseptual taxlil" mavzusida ma'ruza qilindi [21]. Ma'ruzada ta'limni texnologiyalashtirish jarayoni ijtimoiy buyurtma sifatida mavjudligi e'tirof etildi, PT ta'rifi, mohiyati va tarixi hamda zamonaviy loyihasi metodologik yondashuvlar asosida tahlil qilindi.

PT muammolariga oid olimlarning fikrlari vaqtli nashrlarda, "Ma'rifat", "Uchitel Uzbekistana" kabi gazetalarda muntazam ravishda yoritilib turibdi. Demak, bu mavzu nazariyasi va amaliyoti ko'p ming sonli auditoriyaga kirib borayapti, o'qituvchilar kunlik faoliyatlarida ulardan foydalanayotganligi ma'lum.

XXI asrga qadam qo'yish arafasida G.K.Selevko tomonidan PTga oid yirik metodik asar - o'quv qo'llanma yaratildi va unda pedagogik texnologiyalar tasnifi keltiriladi [24]. Olim PTLarni o'n ikki turga ajratgan.

Bu tasnifni keltirishdan asosiy maqsad pedagoglarni o'tmishda qo'llanilgan, hozirgi kunda joriy etilayotgan va kelajak faoliyatda qo'llash mumkin bo'lgan texnologiyalar bilan to'liq tanishtirishdir. Ularning ko'pchiligi sizga mutlaqo notanish ekanligiga ham ishonamiz, biroq bundan tashvishga tushishga xojat yo'q. Bu haqda G.K.Selevkoning kitobidan to'liq ma'lumotlarni olishingiz mumkin (24). Tasnifdan ko'rinib turibdiki, olimning o'zi ham har doim ilmiy jihatdan asoslangan va hammaga ham tushunarli bo'lgan texnologiyalarni keltirish lozimligi oldida hisob beravermaydi.

Shunday qilib, PT konsepsiyasining rivojlanish tarixini kuzatish natijalari asosida bu sohada sarmashaqqat izlanish-larni olib borayotgan tadqiqotchilarni faoliyat darajalariga bog'lik holda shartli uch guruhga ajratish mumkin:

1. Ba'zi "jonkuyar" olimlarning PTni pedagogikadagi zamonaviy yo'nalishi, deb an'anaviy yondashishlari va o'z imkoniyatlari doirasida muammoga ilk bor qo'l urishlari. Ular "tasodifiy" guruh vakillaridir.

2. Ta'limning bugungi axvoliga qayg'uradiganlar va uni informatika inqirozdan qutqaruvchi kuch texnologiyalashtirish, deb qaraydigan "qisman ijodkor" guruhiga mansub tadqiqotchilar.

3. Bu guruh a'zolari texnologiyalashtirishni obyektiv jarayon, deb hisoblaydilar va yangi sifatli muammolarni yechish uchun ta'limni evolyusion jarayonga ko'tarish shartlaridan biri ekanligini e'tirof etgan holda ijod qilmoqdalar. Ular "ilmiy" guruhni tashkil etadilar.

REFERENCES

1. Mirziyoyev SH.M. Qonun ustuvorligi va inson ma'nfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O'zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi qabul qilinganining 24-yiligiga bag'ishlangan tantanali marosimidagi ma'ruzasi. Toshkent: O'zbekiston, 2017.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH. Mirziyoyevning 2018 yil 5 iyundagi "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida" PQ-3775-sonli qarori.
3. Mirziyoyev SH.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom yettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. T. 1. - Toshkent: O'zbekiston.. 2017.



4. Mirziyoyev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyanob xalqimiz bilan birga quramiz. - Toshkent: O‘zbekiston. 2017.
5. Mirziyoyev SH.M. Niyati ulug‘ xalqning ishi ham ulug‘, hayoti yorug‘ va kelajagi farovon bo‘ladi. Toshkent, “O‘zbekiston, 2019.
6. Mirziyoyev SH.M. Yangi O‘zbekiston Strategiyasi. Toshkent, “O‘zbekiston”, 2021.
7. 2017-2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasi. Toshkent: Ma‘naviyat, 2017.
8. Shurkova N.YE. Pedagogicheskiye texnologii: ucheb, posobiye dlya akademicheskogo bakalavriata / N.YE.Shurkova. — 3-ye izd., ispr, i dop. — M.: Izdatelstvo Yurayt, 2017. – S 12-55.
9. Bespolko V.P. Slagayemiye pedagogicheskoy texnologii. M. Pedagogika. 1989 g
10. Ziyomuxamedova B. Pedagogik mahorat asoslari. T. “TIB-KITOB” 2009y.
11. Yo‘ldashev J.G., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari T. “O‘qituvchi” 2004.
12. Nazarova T.S. Pedagogicheskiye texnologii: noviy etap evolyusii «Pedagogika» 1997 .
13. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. Qarshi. “Nasaf” 2000 y.
14. Sayidaxmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar. T. “Moliya” 2003.
15. Tolipov O., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. T. “Fan”. 2006.
16. Farberman B. Ilg‘or pedagogik texnologiyalar. T. “Fan”. 2000.
17. Shermuxamedova N.A. Ilmiy tadqiqot metodologiyalar. 2014.

